

Szamojédok ma: túlélés a 21. században²

Ebben az írásban a címben szereplő három fogalom közötti összefüggésekre mutatok rá, természetesen nem kimerítő szándékkal. Írásom egyszerű célja, hogy valamennyire közel hozza és láthatóvá tegye a szamojéd népeket napjaink érdeklődő olvasói számára.

Először természetesen a *szamojédokról* szólok: ők térben és időben a legtávolabbi, legészakabbra élő nyelvrokonaink, s egyben a legveszélyeztetettebb nyelveket és kultúrákat képviselik, nemcsak a nyelvcsaládon belül. A *túlélés* szó mindig valamilyen leküzdendő akadályra, veszélyre utal, amit el kell kerülni, meg kell oldani, le kell küzdeni. A szamojédok több szempontból is túlélésre kényszerülnek: először is nyelveik eltűnőben vannak – már amelyik nem tűnt már el. A nyelv veszélyeztetettsége kéz a kézben jár a hagyományos kultúra veszélyeztetettségével. Végezetül a tényleges fizikai veszélyeztetettségéről is beszélni kell. A harmadik fogalom pedig a *21. század*. Kérdezhetjük, hogy mi a baj a 21. századdal. Röviden válaszolva: előtte volt a 20. század... A 20. század, amely megágyazott azoknak a folyamatoknak, amelyek az elmúlt két évtizedben egyre erőteljesebben mutatják hatásukat: a globalizáció, az iparosítás és a vele járó migráció, de nem lehet eltekinteni a klímaváltozás okozta hatásoktól sem, amelyek az északi területeken sokkal nagyobb mértékben fejtik ki hatásukat, mint a világ többi részén. Van miről beszélni, van miért aggódni.

Az ismertetést az „alapadatokkal” szokás kezdeni, amelyek ahhoz szükségesek, hogy térben és időben el tudjuk helyezni azokat népeket, nyelveket, akikkel aztán majd foglalkozunk. A szamojéd nyelvek a hagyományos uráli családfa szerint külön ágat képeznek, ez az első szétválás, melynek során két ágra bomlott a nyelvcsalád a finnugorra és a szamojédra. Ma négy élő szamojéd nyelvet tartunk számon, a három északi szamojédot (nyenyec, enyec és nganaszan), valamint a szelkupot, amelyet ma már inkább csak földrajzi értelemben tartunk délinek. Tudomásunk van más szamojéd nyelvekről is (mator, kamassz), ezekről vannak adatok, feljegyzések, de a 19–20. század folyamán eltűntek. Mivel ebben az írásban a 21. századra koncentrálok, ezért róluk a továbbiakban nem lesz szó.

A szamojéd népek lakóhelye Eurázsia legészakibb része, Szibéria nyugati részén – innen élnek még nyugatabbra, az Urál hegység nyugati oldalán nyenyeciek egészen a Kola-félszigetig –, és élnek délebbre szelkupok. Pontosíthatjuk természetföldrajzi fogalmakkal és közigazgatási egységek bemutatásával. Egyik sem egyszerű és mindkettő torzít. Természetföldrajzilag részletesen leírható, miszerint a szamojédok lakóterülete Oroszország északi tundraövezete: a Nagy és a Kis Tundra a Pecsora melléke, a tyimani és a kanyini tundra; Nyugat-

² A 2021. január 6-án elhangzott habilitációs előadás szerkesztett változata. *A szerk.*

Szibériában a Jamal- és a Gidan-félsziget, valamint a Tajmír-félsziget, ill. a délebbre élő szelkupok a Ob és Jenyiszej középső folyása közötti területeken. Ennek vizualizációja, vaktérképen való ábrázolása sokaknak jelentene problémát – nem is beszélve arról, hogy ezek a területek rendkívül ritkán lakottak, ugyanakkor más etnikumok, népek is élnek itt. Ha közigazgatási egységeket említünk, akkor hármat szokás az első helyeken említeni: a Jamal-Nyenyec Autonóm Körzet (fővárosa: Szalehard), a Nyenyec Autonóm Körzet (fővárosa: Narjan-Mar) és a Tajmiri Dolgan-Nyenyec Járás (2008-ig szintén Autonóm Körzet volt, központja most is Dugyinka), de mint a megnevezésekből is látszik, ez elsősorban a nyenyecekre utal, másfelől nyenyecék élnek e körzeteken kívül is, ugyanakkor enyecokról, szelkupokról, nganaszanokról nincs említés: ők élnek ezeken a területeken belül és kívül is. Ne vesszünk el a részletekben, ezzel a felsorolással nagyjából képbe kerültünk!

A „kik” és „hol” után jöjjön a „hányan”. Hányan vannak a magukat valamely szamojéd néphez tartozónak vallók és az adott nyelvet beszélők?. Itt is csak torz adatokra tudunk hivatkozni, pedig első ránézésre könnyű válaszolni a „hányan vannak?” kérdésre, az ismert válaszokat azonban óvatosan kell kezelni. Ezek az ismert adatok a kb. 10 évente lebonyolított oroszországi népszámlálások statisztikáiból származnak.

LÉLEKSZÁM

	1989	2002	2010
nyenyec	34.190	41.454	44.640
enyec	198	327	227
nganaszan	1.262	839	862
szelkup	3.564	4.367	3.649

Nincsenek sokan. Még a többihez képest kiugróan magas lélekszámú nyenyecék sem. A statisztikák azt mutatják, hogy a lélekszám adatok többnyire stagnálnak, a nyenyecék esetében erőteljes növekedést látunk. Ennek okai messzire vezetnek. Itt inkább most azt emeljük ki, hogy ezeket az adatokat (is) nagy óvatossággal kell kezelni. Nagyjából arra elegendőek, hogy bizonyos nagyságrendeket és tendenciákat megmutassanak. Továbbá, már csak azért is nehéz ezekre az adatokra (vagy bármilyen adatra) támaszkodni, mert „tisztá” etnikai hátterű nyenyec, enyec, sőt hanti, számi, vagy épp csukcs és inuit nem nagyon van, ugyanakkor a népszámlálási kérdőívek nem hagyják árnyalni a képet: vagy ez, vagy az.

BESZÉLŐK SZÁMA

	2002	2010
nyenyec	31.311	21.926
enyec	119	43
nganaszan	505	125
szelkup	1.641	1.023

Ez a táblázat is óvatosan kezelendő, de annyi egyértelműen látszik, hogy ezek az adatok sem vidámak, különösen, ha az előző táblázat adataival vetjük őket össze. A népszámlálások során magukat az adott nyelven beszélőnek vallók számát látjuk, azaz, ha a „jó” anyanyelvi beszélők számára vagyunk kíváncsiak, akkor ezeket a számokat akár tízzel is eloszthatjuk – mivel mindenkit, aki azt állította, hogy az adott nyelv beszélője ide számítunk, attól függetlenül, hogy az milyen szintű nyelvtudást jelent. A táblázat nem tartalmazza, de meg kell említeni, hogy a „jó” beszélőket az idős generáció tagjai között kell keresni. A tendencia egyértelmű: ezek a nyelvek eltűnnek...

A képet tovább árnyalja, hogy az egyes nyelvek további nyelvváltozatokra, nyelvjárásokra oszthatók, de az utóbbi években a nyenyec és az enyec két-két változatát – a közöttük levő nagy különbségek miatt is – már inkább külön nyelvként tartják számon. A szelkup nyelv négy nyelvjárásra oszlik, de ezek is inkább nyelvjáráscsoportok. Az egyes csoportok között akkora különbségek vannak, hogy ma már a szelkup esetében is felmerül, hogy azokat is inkább külön nyelvként kellene kezelni. Ha az 1000-1500 szelkup beszélőt rávetítjük a nyelvjáráscsoportokra, akkor még inkább érthető, hogy a szelkup nyelv mennyire rossz állapotban van: a középső, a déli és a keleti nyelvjárások legtöbb változata mára eltűnt és az északihoz képest rosszabbul adatolt. Amikor „szelkup” nyelvtant olvasunk, akkor szinte biztos, hogy az az északi nyelvjáráson alapul. A nganaszannak két nyelvjárása van: a bediaj és az avam, a kettő között mai tudásunk szerint nincsenek jelentős különbségek, ugyanakkor el kell mondani, hogy egyfelől ezzel nem sokan foglalkoztak, másfelől (és ez részben következik az előzőből) a keleti, még inkább zárt területeken beszélt bediaj nyelvjárásból sokkal kevesebb anyagot gyűjtöttek a kutatók.

Ahogy a bevezetőben említettem, a túléléssel és veszélyeztetettséggel kapcsolatban három dologról kell beszélni:

- (1) nyelvi veszélyeztetettség
- (2) kulturális veszélyeztetettség
- (3) fizikai veszélyeztetettség

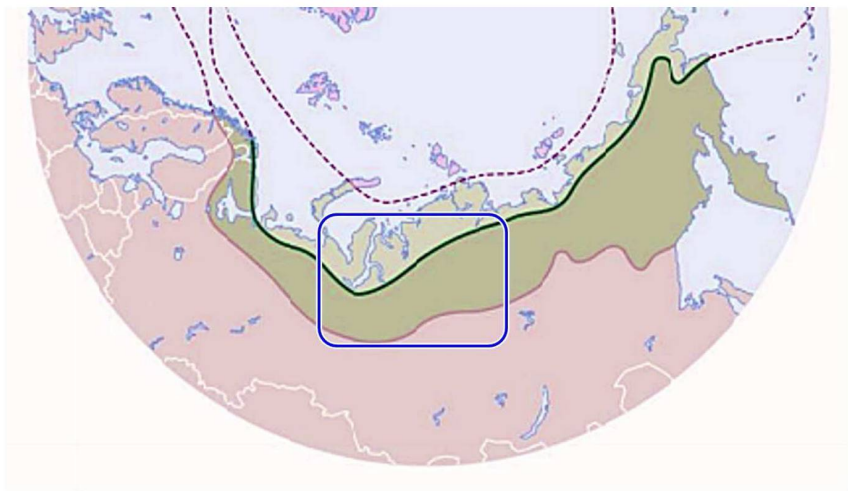
A következőkben ezeket fejtem ki. Kezdve a végéről: mit értek fizikai veszélyeztetettség? Nagyjából minden olyan veszélyforrást, ami fizikai valójukban jelent a közösségre és az egyénre közvetve vagy közvetlenül veszélyt : környezeti katasztrófák, klímaváltozások okozta veszélyhelyzetek, járványok, valamint mentális, pszichés betegségek okozta halálesetek, jellemzően az öngyilkosság.

A szubarktikus területek és az északi sarkvidék az átlagnál nagyobb és gyorsabb mértékben melegszik, aminek számos helyi következménye van. Ezek közül a legismertebbek az elmúlt évek szibériai erdőtüzei, melyek azonban nem szamojédok lakta vidékeken jelentettek gondot elsősorban. Bár a 2020 augusztusában, a Tajmir-félszigeten Volocsanka falu iskolája a szokatlanul száraz, meleg és szeles időjárásnak köszönhetően égett le rendkívül gyorsan. Ebben a faluban él a nganaszanok kb. harmada, s a legközelebbi iskola több száz kilométerre található, utak nincsenek... A felmelegedés leglátványosabb jelei azok a kráterek, amelyek 2013 óta alakulnak ki a nyenyec réntartók területein, a Jamal- és a Gidan-félszigeten. A legutolsót 2020 végén találták. A több tíz méter átmérőjű és mélységű kráterek minden bizonnyal az olvadó permafrosztból felszabaduló metán berobbanásával keletkeznek. Részben a permafroszt olvadásának következményei lehetnek a járványos betegségek, ilyen volt pl. a 2016-os anthrax járvány, amely során több százezer rénszarvast kellett leölni, és ami ezáltal alapvetően befolyásolja a helyi lakosok megélhetését (8 ember hunyt el a járványban), de megjelenhetnek új betegségek kívülről is: a COVID-járvány ezeket a területeket sem kíméli.

A legutóbbi ismert katasztrófa a Norilszk város környéki környezetszennyezés, amit úgy is neveznek, mint „az első ipari katasztrófa, amit a klímaváltozás okozott”: 2020. május 29-én a Norinickel nevű iparvállalat erőművében az egyik tartalék üzemanyagtartály megsérült és legalább 21 000 tonna olaj ömlött ki a környező területekre. A szennyezés néhány nap alatt a talajon keresztül elérte a közeli folyókat is, köztük olyanokat, amelyek a halászat szempontjából nagyon is fontosak. A „jóléti károokra” visszavezethető halálokra (pl. kiugróan magas öngyilkossági ráta) a későbbiekben térek ki, mert az szorosan összefügg a nyelvi és kulturális veszélyeztetettséggel.

Ha a szamojéd népek ott és úgy élhetnének, ahol és ahogy több száz évvel ezelőtt, akkor minden bizonnyal nem kellene a túlélési esélyeiket latolgatni. Merthogy a hagyományos életmódjukból és életkörülményeikből fakadóan sokáig a külvilágtól (mármint a „nyugati” világtól) elzárt önfenntartó közösségek voltak. A legtöbb szamojéd csoport életében a rénszarvas központi szerepet játszott és játszik ma is. Réntartással foglalkoztak a tundrai nyenyecék, a tundrai enyecék és az északi szelkupok, de a rén fontos volt a nganaszanok, az erdei enyecék, és a többi szelkup számára is. Ők nem tartottak nagy, akár több ezer állatból álló réncsordákat, de voltak házi rénjeik és inkább a rénvadászat jellemezte életmódjukat. Ahogy haladunk délebbre, az erdős, tajgai vidékek felé, úgy

csökken a rén jelentősége és nő meg a prémes állatoké. Az alábbi térképen a vastag vonal az erdőhatárt mutatja. Jól látható, hogy az északi szamojédok hagyományos lakóterülete e vonal fölött van, tehát a szubarktikus, tundrai területekre esik.

(forrás: Arctic Monitoring and Assessment Programme, www.amap.no)

Napjainkban csak a legészakabbra élő tundrai nyenyecék réntartó csoportjai élnek félnomád életmód szerint, egyébként sokkal inkább jellemző a letelepedett életmód, amelynek háttérében a szovjet időszakban kialakított kolhozrendszer, az iparosítás és letelepedés-letelepítés áll. Ennél fogva a 20. század közepe óta a szamojéd népek jellemzően falvakban letelepedett életmódot folytatnak, de az elmúlt évtizedekben egyre növekszik a városban élők száma. Az enyecék és a szelkupok esetében gyakorlatilag mindenki falu vagy városlakó, és ugyanez elmondható minden bizonnyal a nganaszanokról is. A szelkupok leginkább falvakban élnek (északiak), halászó-vadászó-réntartó életmódot folytatva.

Azt talán nem is kell magyarázni, hogy egy több ezres, tízezres lakosú városban az amúgy szétszóródottan élő szamojédok csak kisebbségként létezhetnek. Ez a falvak legnagyobb részére is igaz, hiszen a szubarktikus területeken a szovjet rendszer idejében hozták létre a falvak jelentős részét épp azzal a szándékkal, hogy a nomadizáló csoportok hagyjanak fel addigi vándorló életmódjukkal. Ezeket a falvakat is úgy hozták létre, hogy etnikailag vegyesek legyenek. A következőkben egy ilyen település működésének néhány jellemzőjét mutatom be egy, a Tajmir-félszigeten található falu, Uszty-Avam példáján keresztül. Jól lehet érzé-

keltetni az elmúlt évtizedek azon folyamatait, amelyek során egy kis lélekszámú etnikum, nyelv, kultúra az eltűnés határára került.

Rideg, északi éghajlat jellemzi a területet, csak érzékeltetésként vessünk egy pillantást az alábbi táblázatra, amely az évszakok hosszát és az évszakok átlaghőmérsékletét mutatja. Jelenleg, mikor e sorokat írom január végén, éppen – 45-50 fokot mérnek arrafelé...

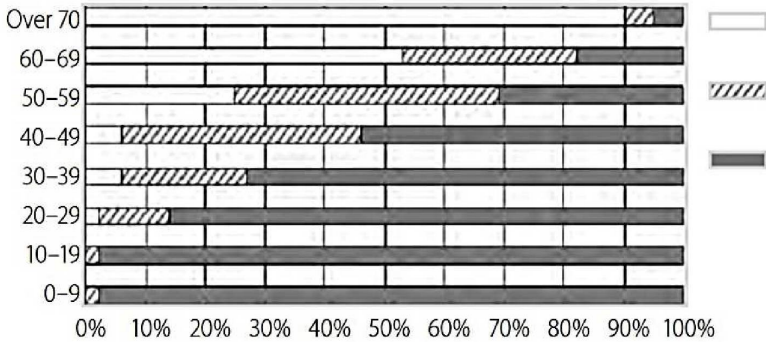
	ősz	tél	tavas	nyár
évszakok hossza	37 nap	235	25 nap	48 nap
átlag-hőmérséklet	+3,5 (szept.)	–28 (jan.)	–15 (ápr.)	+12,8 (aug.)

A faluba nem vezet közút, sem vasút, a kapcsolattartás elsődleges eszköze a helikopter, télen hójáró eszközökkel lehet közlekedni. A legközelebbi város, Dugyinka 330 km-re található, a szomszédos település is 150 km. Ritkán lakott terület, az egész Tajmir-félszigeten, melynek területe Magyarországnak kb. tízszerese, mintegy 30-35 ezer ember él.

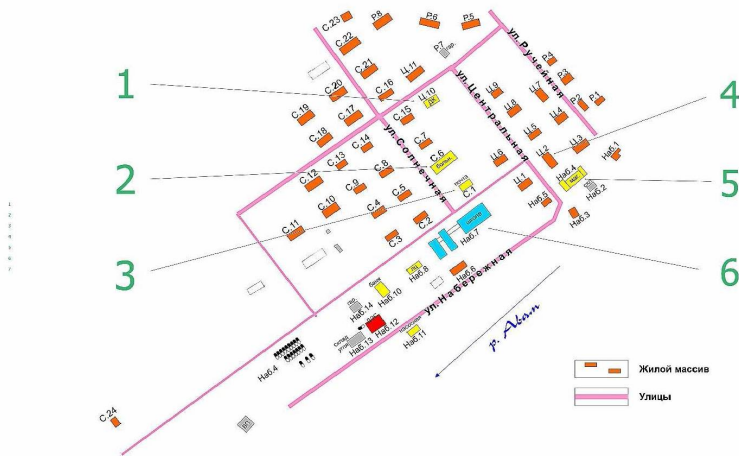
Ahogy említettem, vegyes etnikumú falu, becslések szerint Uszty-Avamban él a nganaszanok kb. E 30-40%-a (a 2010-es népszámlálási adatok alapján). A legutóbbi adatok szerint a falunak 336 lakosa van, ebből 172 dolgán és 154 nganaszan. Amikor 2008-ban Uszty-Avamban jártunk, akkor a falunak kb. kétszer ennyi lakosa volt... A lakosság szám csökkenésének több oka is van, említhető például az elvándorlás, vagy a csökkenő gyermekvállalás (vö. Nolin – Ziker 2016). E két etnikum és a kb. 5 százalékot kitevő orosz lakosság a 20. század közepe óta ebben a formában él együtt. Ennek az együttélésnek számos olyan következménye van, amely a nganaszan nyelv és kultúra elvesztéséhez vezethet. Az egyik ilyen következmény: Az alábbi adatok az 1990-es évek első feléből származnak (Krivonogov 2001). Látható, hogy a vegyes házasságok száma, aránya nem elhanyagolható. Nem csoda, hogy az évek alatt egyre több vegyes hátterű házasság kötődött. Értelemszerűen egy nganaszan-dolgán családba született gyermek nyelvtudása, aki aztán orosz nyelvű oktatásban részesül, meg sem tudja közelíteni nganaszan szülője vagy nagyszülei nganaszan nyelvtudását:

	nganaszan feleség	dolgán feleség	orosz feleség
nganaszan férj	16	7	–
dolgán férj	9	36	1
orosz férj	11	9	3

A nyelvhasználatra, nyelvtudásra vonatkozó „eredményeket” pedig az alábbi két táblázat szemlélteti. A fehér cella az egynyelvű nganaszanok arányát, a csíkozott a nganaszan-orosz kétnyelvűek arányát, a sötét cella az egynyelvű (orosz) beszélők arányát mutatja korosztályok szerint az 1990-es évekből (forrás: Krivonogov 2001):

Jól látható, hogy az egynyelvű nganaszanok aránya nem csupán csökkent, hanem lényegében eltűntek a beszélők 40-50 év, azaz kb. két generációs idő alatt. A nyelv eltűnésében fontos szerepet játszanak tehát a több generáció óta alakuló vegyes etnikumú családok, de nézzünk meg még egy fontos tényezőt: a nyelvhasználati szintereket. Egyáltalán hol tudnák használni a nganaszan nyelvet a faluban? Nézzük meg az alábbi térképet, amely Uszty-Avamot mutatja be!

(térkép forrása: <http://www.gorod-dudinka.ru/images/maps/Ust-Avam.gif>)

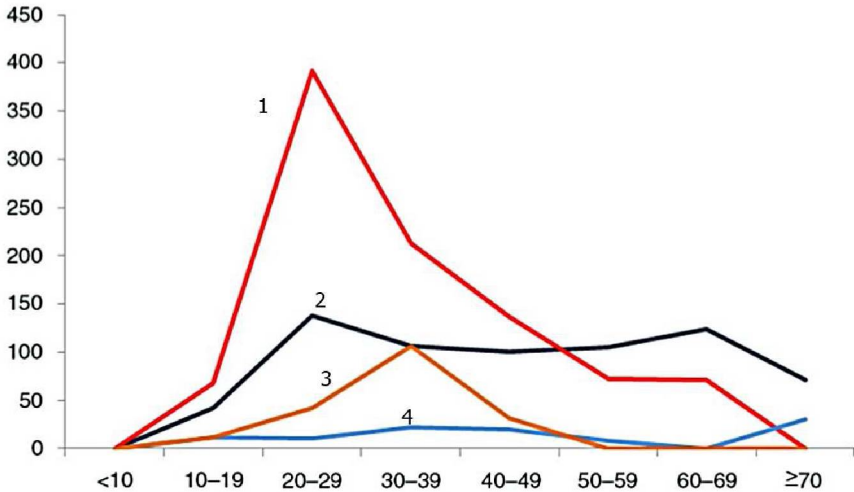
A számokkal a közintézményeket, a közösségi élet tereit jelöltem be: 1: kultúrház, 2: kórház, 3: posta, 4: elöljáróság/rendőrség, 5: bolt, 6: iskola. Ezekre a helyeken a következő nyelvhasználati lehetőségek vannak: az iskolában az oktatás nyelve orosz; a falu elöljárója (2008-ban legalábbis) orosz; a rendőr, az orvos és a boltos is orosz, ahogyan a postán is értelemszerűen az oroszot használják. Ezekon kívül nem sok olyan helyszín adódik, ahol az oroszon kívül más nyelvet lehetne használni, így az visszaszorul a családon belülré, a „konyhába”, de helyzete még ott is kérdéses a vegyes házasságok előbb említett magas aránya miatt. S ha egy nganaszan-dolgan házasságból született gyermek bekerül az állami oktatásba, amelynek a nyelve ugye orosz, akkor talán már érthető, hogy miért van nagy baj... A falusi iskolában van anyanyelv c. tárgy, de az oktatás nyelve, orosz. Ráadásul középiskolába már a városba mennek, internátusba, ami gyakran azt eredményezi, hogy a faluban élő szülők akár 8-10 hónapig nem látják a gyermeküket.

Mindezen felül meg kell említeni az írásbeliség hiányát. Valamilyen szintű oktatás, írott, nyomtatott anyagok előfordulnak, de soha nem terjedtek el a nyelvhasználók körében. Ebből pedig következik az írott anyagok, a különböző médiumokban történő megjelenésnek hiánya. Ami a mai életben a világ nagyon sok részén már „alap”: a webes felületeken sem jelenik meg a nyelv.

Dugyinka, a legközelebbi város. Kb. 25 ezren lakják, és élnek itt magukat valamely őshonos néphez tartozónak valló emberek: nyenyecék, dolganok, nganaszanok elsősorban, akik napjainkban egyre „láthatóbbá” válnak. De ha a faluban ilyen negatív tendenciákat látunk, akkor mitől lenne jobb a városban? Úgyhogy térjünk vissza a „jóléti károk”-ból fakadó fizikai veszélyeztetettségre, amely természetesen szoros következménye a nyelv- és kultúrávesztésnek és a megváltozott gazdasági és társadalmi körülményeknek. Őshonos szempontból nézve a kultúra és nyelv veszélyeztetettsége, a városi léttel kapcsolatos aggodalmak, a többségi társadalomhoz való viszony meghatározása kulcskérdés.

Az alábbi ábra nem tajmiri, hanem a Nyenyec Autonóm Körzetben végzett kutatásokhoz kapcsolódik. Az ábra azt mutatja, hogy a fiatal nyenyec férfiak között kiemelkedően magas az öngyilkosok aránya (A függőleges tengely a 100,000 lakosra jutó öngyilkosságok számát mutatja, a vízszintes a korcsoportok. A számok jelentése: 1 – nyenyec férfiak, 2 – nem őshonos férfiak, 3 – nyenyec nők, 4 – nem őshonos nők).

(forrás: Szumarokov et al. 2014)

Oroszországból kevés hasonló statisztika ismert, de ez is erős korrelációt mutat az észak-amerikai és grönlandi tendenciákkal, ahol szintén nagy problémát jelent a 20. század utolsó évtizedeiben, elsősorban a fiatal őshonos férfiak körében megnövekedő öngyilkosságok száma. Oroszországban kevés hasonló kutatás és statisztika áll rendelkezésre, a szakirodalom csak Szumarokov és társai tanulmányait említi (Pollock et al. 2018). Szumarokov és társai a Nyenyec Autonóm Körzet 2002 és 2012 közötti öngyilkossági eseteit vizsgálták (Szumarokov et al. 2016, 2014, 2015). Konklúziójuk szerint a körzetben egyébként is magas öngyilkossági ráta úgy oszlik meg a körzeten belül, hogy az őshonos népeké sokkal magasabb a nem őshonosokéhoz képest (49,2 vs. 79,8). El kell mondani, hogy ez nem „finnugor”, nem szamojéd, és nem oroszországi probléma, hanem valami olyasmi, ami északi, arktikus, őshonos... Ez már csak azért is így van, mert ha összevetjük a világ őshonos népeinek öngyilkossági adatait, akkor azt látjuk, hogy noha más országokban is találunk magas öngyilkossági mutatókat az őshonos, természeti népek között a nem őshonosokhoz képest, ez teljesen általánosnak mégsem tekinthető, mert számos kivétel is van. Ugyanakkor Grönlandon, Alaszkában és Kanadában az 1960–70-es évektől kezdve hasonló tendenciákat lehet megfigyelni. Ebből az is következik, hogy az okok nem egyszerűsíthetők le pl. egy-egy ország politikai rendszerére, annak kisebbségi politikájára és a jóléti tényezőkre. Az okok között viszont joggal merülnek fel a területet érintő rendkívül gyors globalizációs folyamatok, amelyekben elsősorban az iparosítás és a bányászat mögött húzódnó migrációs folyamatok is (mint pl. az urbanizáció) szerepet

játszanak. A fiatalkori öngyilkosság magas rátája az őshonos szempontból feldolgozhatatlan gyors változásokra, a néhány évtized alatt bekövetkezett életmódváltásra, az abból fakadó akulturizációra vezethető vissza. Ezt megerősíti és a kulturális faktor védelmező szerepét hangsúlyozza az, hogy a norvégiai számnál például, a réntartó számik között alacsonyabb az öngyilkossági arány, mint a nem réntartó családoknál (Goldston et al., 2008, Silviken, Haldorsen, & Kvernmo, 2006). Az area jól dokumentált kivételét az alaszakai aleutok jelentik. Egy friss tanulmányban (O'Rourke et al. 2018) három tényezőt jelölnek meg, mint ami ebben szerepet játszhat: a kulturális revitalizáció, kulturális identitás felismerése, a bikulturalitás – azaz mind a „rég”, őshonos kultúra megtartása, mind az „új”, többségi, nyugati kultúra el- és befogadása, és az azon belül történő érvényesülés elsajátítása.

A falvak elhagyásának legnyilvánvalóbb okai, a gazdasági okok, mivel a gazdasági lehetőségek inkább a városokban koncentrálódnak, ami a magasabb, jobb képzettségű embereket vonzza. Az északiak körében a férfiak végzettsége összességében alacsonyabb, mint a nőké; ezért várhatóan nemek között aránytalanság alakul ki az északi városok őshonos lakosságában. Az urbanizációs folyamat valóban nagyobb mértékben érinti az őslakos nőket. Az orosz városokban élő északi őslakosok több mint fele nő. A nők gyakrabban mennek városokba, hogy szakiskolákban és egyetemeken tanuljanak, majd nem térnek vissza a faluba. A nők nagyobb valószínűséggel találnak foglalkozást, munkát a feldolgozóiparon kívül, ami szintén magasabb szintű kapcsolatokat és tudást jelent. Ez megkönnyíti a városi környezethez való későbbi alkalmazkodás folyamatát is. A férfiak azonban, ha hagyományos tevékenységeket folytatnak, több időt töltenek a tajgán és tundrán, és kevesebb időt a faluban. Egy másik fontos tényező, amely hozzájárul a városba költöző őslakos nők magasabb arányához: a házasság. Az etnikailag vegyes családokban az őslakos nők aránya magasabb, mint a férfiaké. Sokkal gyakrabban fordul elő, hogy az orosz férfiak feleségül veszik a helyi nőket, mint fordítva. Ugyanakkor minden őslakos szembesül a városi lét nehézségeivel: idegen kultúra és a nyelv veszi körül őket, és emiatt el- vagy levásztják magukat a megszokott környezetüktől tovább rontva társadalmi-pszichológiai közérzetüket. Az elmúlt években azonban a városokban, így Dugyinkában is számos pozitív jelenséget lehet megfigyelni. Azok a város-lakók, akiknek társadalmi és gazdasági helyzete stabilabb, hajlamosak etnikai hovatartozásukat pozitívabbnak tekinteni, mint a falusiak. Úgy tűnik, hogy az urbanizációs tényező nem befolyásolja negatívan az északi őslakosok etnikai ön meghatározását Oroszországban. Más kutatások is arra mutatnak, hogy az urbanizáció nem feltétlenül jelent veszélyt az északi bennszülöttek etnikai ön meghatározására, s az elmúlt évek pozitív fejleményei is ebbe az irányba mutatnak. Pl. Haramzin és Hajrullina, ma már azért nem egészen frissnek tekinthető (2002) tanulmánya szerint a Hanti-Manyisi Autonóm Körzet városaiban élő

bennszülött északiak elégedettebbek etnikai hovatartozásukkal, mint a falusi lakosok. Ugyanakkor az mindenféleképpen vizsgálendő, hogy a városi őshonos identitás milyen mértékben fedt le az „eredeti” őshonos etnikai-kulturális identitást. A Nyelvtudományi Intézetben nemrég zárult egy ilyen kutatási projekt (a szamojédokra vonatkozó anyagok, pl. Várnai 2018, 2020). Az eredmények azt mutatják, úgy tűnik, hogy Dugyinkában megvannak azok a személyek, csoportok, közösségek, amelyek fenn tudják tartani valamilyen formában az őshonos identitást. Ehhez öntevékeny csoportok, klubok, kulturális szervezetek (és azok rendezvényei) nyújtanak segítséget.

Összefoglalva olyan megállapításokat tudunk tenni, amelyek nemcsak a szamojédok kontextusában lehetnek érvényesek, hanem jó eséllyel a teljes sarkvidéki és szubarktikus terület őshonos népeire is vonatkoztathatók, mégpedig:

1. A hagyományos, ősi kultúra megtalálja a helyét városi környezetben. Nem valószínű, hogy teljesen eltűnik, hanem inkább az valószínűsíthető, hogy *valamilyen* formában fennmarad. Ebben azonban a nyelvnek – úgy tűnik – csak korlátozott szerepe lehet. Ez persze csak ott lehetséges, ahol az őshonos városi kisebbségek tagjai egymásra tudnak találni, közösséget tudnak alkotni.

2. A gyors kultúra- és nyelvvesztés legfőbb oka minden bizonnyal a két kultúra közötti lét. A fiatalabb generációk a régit már nem ismerik, az újban pedig nem tudnak érvényesülni, mivel lehetőségeik korlátozottak.

3. Nagy Zoltánt idézve (2015) és tőle megerősítést nyerve: két dologgal le kell számolnunk, amikor őshonos, „természeti” népekről beszélünk, egyrészt az archaizáló, a tradicionálist előtérben tartó megközelítéssel, másrészt a territorialitáson alapuló kultúrafelfogással. „Tiszta”, nyelvileg, kulturálisan homogén etnikumok, nyelvek, területek ma már annyira sincsenek, mint akár száz évvel ezelőtt.

Irodalom

- Goldston DB, Molock SD, Whitbeck LB, Murakami JL, Zayas LH, Hall GCN. 2008: Cultural considerations in adolescent suicide prevention and psychosocial treatment. *American Psychologist* 63(1):14.
- Haramzin – Hajrullina 2002 = Харамзин Т. Г. – Хайруллина, Н. Г.: Традиционный Уклад и Образ Жизни Обских Угров. Moskva, IKAR
- Krivonogov 2001 = Кривоногов, В. П., Народы Таймыра – современные этнические процессы, Красноярск.
- Nagy, Zoltán 2015: Szibéria néprajza és a város: Akik kimaradtak az összefoglalókból. In: Szeverényi, Sándor; Szécsényi, Tibor (szerk.) *Érdekes nyelvészet* Szeged, JATEPress Kiadó 57–72.

- Nolin, David A. – John P. Ziker 2016: Reproductive Responses to Economic Uncertainty Fertility Decline in Post-Soviet Ust'-Avam, Siberia. *Human Nature* 27:351–371.
- O'Rourke, Sean R. – Kochuten, Nadine – Kochuten, Chantae – Reedy, Katherine L. 2018: Cultural Identity, Mental Health, and Suicide Prevention: What Can We Learn from Unangax Culture? *Arctic Anthropology* 55/1: 119–141. DOI 10.3368/aa.55.1.119
- Pollock, Nathaniel J. – Naicker, Kiyuri –Loro, Alex – Mulay, Shree – Colman, Ian 2018: Global incidence of suicide among Indigenous peoples: a systematic review. *BMC Medicine* 16:145 <https://doi.org/10.1186/s12916-018-1115-1>
- Silviken, A., Haldorsen, T., & Kvernmo, S. (2006). Suicide among Indigenous Sami in Arctic Norway, 1970–1998. *European Journal of Epidemiology*, 21, 707–713.
- Sumarokov, Yuri A. – Brenn, Tormod – Kudryavtsev, Alexander V. – Sidorenkov, Oleg – Nilssen, Odd 2016: Alcohol and suicide in the Nenets Autonomous Okrug and Arkhangelsk Oblast, Russia. *Int J Circumpolar Health*. 2016; 75: 10.3402/ijch.v75.30965
- Sumarokov, Yuri A. – Brenn, Tormod – Kudryavtsev, Alexander V. – Nilssen, Odd 2015: Variations in suicide method and in suicide occurrence by season and day of the week in Russia and the Nenets Autonomous Okrug, Northwestern Russia: a retrospective population-based mortality study. *BMC Psychiatry* 15: 224. doi: 10.1186/s12888-015-0601-z
- Sumarokov, Yuri A. – Brenn, Tormod – Kudryavtsev, Alexander V. – Nilssen, Odd 2014: Suicides in the indigenous and non-indigenous populations in the Nenets Autonomous Okrug, Northwestern Russia, and associated socio-demographic characteristics. *Int J Circumpolar Health*. 73: 24308. doi: 10.3402/ijch.v73.24308.
- Várnai, Zsuzsa 2018: Kisebbségi nyelvek az urbanizáció folyamatában. A városi többnyelvűség összehasonlító vizsgálata sarkkörüi őshonos közösségekben – Dugyinka. In: *Kétnyelvűség – hátrány vagy esély?* Újvidék: Újvidéki Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék, 99–108.
- Várnai Zsuzsa 2020: Identitásjáték: Az etnikus identitás összetevőinek vizsgálata arktikus népeknél. In: Magyarai, Sára; Bartha, Krisztina (szerk.) *Nyelvi közösségek – közösségi perspektívák*. Oradea: Partium. 41–48.

Szeverényi Sándor

